

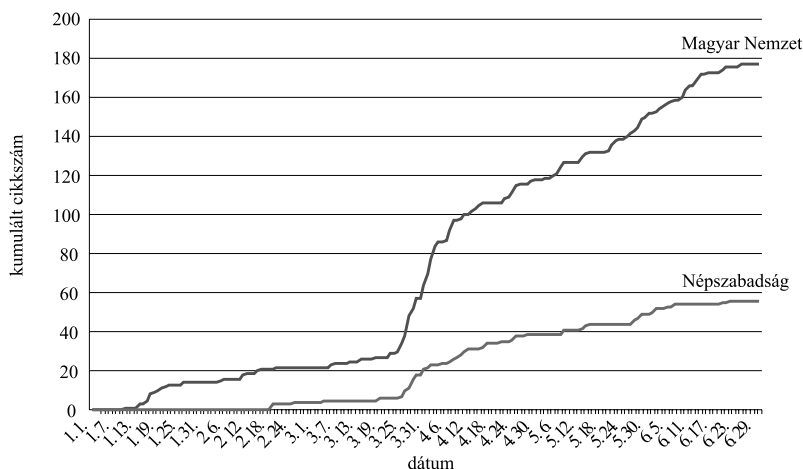
TÁRKI, ELTE Szociológiai Doktori Iskola –
ELTE, Társadalomtudományi Kar

Bántalmazás a középiskolában

Az iskolában éppen úgy fellelhető az agresszió, mint az iskolát ölelő világban, közüggé Magyarországon mégis 2008 márciusa végén vált, amikor egy VIII. kerületi gimnáziumban egy diák megalázta, megszégyenítette öreg fizikatanárát. Noha korábban is megjelentek hasonló tartalmú hírek – egy Mauglinak nevezett romániai cigány ebadta tettei vagy egy végzetes diákverekedés –, csak ez az eset fordította a figyelmet az iskolai erőszak ügyére, és vált a napilapok gyakori, de különféleképpen értelmezett témájává. (1)

Az iskolai erőszak a sajtóban

A társadalom nagyobbik részét megrázó eset bulvárhírnek indult, de a média végül a nagypolitikát is cselekvésre készítette. Már lassan két éve folyamatosan és egymást gerjesztve szólnak a hírek az iskolákban uralkodó fizikai erőszakról.

1. ábra. Iskolai agresszióval kapcsolatos cikkek számának növekedése: a Népszabadság és a Magyar Nemzet együttes cikkszámja 2008. január 1. és 2009. november 1. között (kumulált adatok) (Lőrincz, 2010, 27. o.)

A hírek többsége a fizikai agresszió elképesztő eseteit tálalta, s az iskola, benne a pedagógusok kiszolgáltatott helyzetét mutatta be, ami tovább erősítette az általában bekövetkező iskolai agressziós események gyakoriságát és súlyát mérsékelten szem előtt tartó félelmeket. Hogy a tanárok fejében élő kép kialakításában milyen és mekkora szerepet játszott lapok egyike, másika, és ezt milyen pártpolitikai célok szolgálatában tették, megismerhető Lőrincz Dalma (2010) tanulmányából.

Adalék a pedagógusok pszichológiájához: annak ellenére, hogy noha 2009-ben a pedagógusok véleménye szerint nekik alig „kell foglalkozniuk” az őket valójában érő fizikai agresszióval, mégis a problémát tízszer olyan súlyosnak tartják, mint amekkora az elő-

fordulásának esélye (*Paksi*, 2009, 36. o.). (2) Attól félnek, ami nincs. Ez az a társadalmi tény, amelyre egyfelől az akkori vezető ellenzéki párt politikáját építette, másfelől pedig számos intézkedésre sarkallta az akkori minisztérium akkori vezetőit. Végeredményképpen az iskolai erőszak témája széles társadalmi üggyé vált, amely alapján az Oktatási Jogok Biztosa a diákok, a pedagógusok szempontjait egyaránt tekintetbe vevő, kiegyenlített vizsgálatba kezdett.

A vizsgálat szervezése és az agresszió típusai

A minta és a módszer

Vizsgálatunkba két különböző korosztályt vontunk be, hogy láthassunk a pszichológiai fejlődés és a társadalmi beilleszkedés egymással összefüggő folyamatait. Ezért esett a választásunk a 11. és a 7. évfolyamra. A kutatás során 186 középiskolában töltöttünk ki kérdőívet egy-egy véletlenszerűen kiválasztott 11. évfolyamos osztállyal, valamint az osztályt tanító tanárokkal. Az iskolák régió és képzési típus szerint jól reprezentálják az országos arányokat. A diákok mintáját az iskola méretének megfelelően utólag súlyoztuk. Összességében 4375 diákról áll rendelkezésre adatunk. A kérdőívből nyert adatok mellett 36 interjút készítettünk véletlenszerűen kiválasztott tanulókkal.

A pedagógusok mintáját utólag súlyoztuk az iskola mérete, valamint régióként a megfelelő képzési formában tanító tanárok aránya alapján. Minthogy a megkeresett tanárok egy része nem töltötte ki a kérdőívünket, ezért fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a 980 fős pedagógus minta nem tökéletesen jeleníti meg a magyar pedagógusokat.

A középiskolák mellett 25, a budapesti iskolákat képzési forma szerint jól reprezentáló intézményben két-két hetedik évfolyamos osztályban töltöttük ki a kérdőívet. A mintát ebben az esetben is utólag súlyoztuk az iskola méretének megfelelően. A hetedik évfolyamosok esetében összességében 923 főről áll rendelkezésre adatunk.

Az agresszió fogalma és fő típusai

Az agresszió pszichológiai ihletésű fogalmának számos értelmezése alapján (*Mihály*, 2000; *Buda, Kőszeghy és Szirmai*, 2008) magyarázva az iskolai agresszió jelenségét kutatásunkban agresszív viselkedésnek tekintjük azt a szándékolt – tehát nem véletlenszerűen bekövetkezett – cselekvést, amely valamilyen fizikai, anyagi vagy lelki károkozással, sérüléssel jár. Ezek szerint az agresszió célpontja az egyén teste, tulajdona vagy pszichikai épsége ellen irányul. Az agresszív viselkedés szándékos, de nem feltétlenül a károkozás a célja. (A tárgyakra irányuló agresszió az iskola felszerelése, épülete elleni erőszak is.)

Vizsgálatunkban – Buda és munkatársai (2008) felosztását követve – alapvetően verbális és nem verbális agressziót különböztettünk meg, amit a diákok egymás között és tanárok-diákok egymással szemben is elkövethetnek. Az agresszió két fő típusát az *I. táblázat* szerint értelmeztük.

Ezen a ponton kell szót ejteni az iskolai agresszió, az iskolai fegyelemsértés és a bűn közötti különbségről. Az iskolai fegyelem megsértése az iskolai normák kétségtelen megszegését jelenti. A diákok megsérthetik az iskola értékrendjét például öltözködéssel, óra alatti zajongással, a szünetbeli dohányzással, rohangálással, folyosói labdázással és hasonlókkal. Ugyanez történik, ha a tanárral feleselnek, ha szembeszegülnek vele, netán hangoskodással zavarják a tanórát. Még akkor is fegyelemsértésről van szó, ha a magatartásukkal olykor kikezdi a tanári tekintélyt, meggátolják a tanáraikat munkájuk végzésében, vagy ha az iskola értékrendjét tudatosan kezdik ki. Mindezekkel szemben sok pedagógus tehetetlennek, és éppen ezért a diákok áldozatának érzi magát. Ezek a diák-

1. táblázat. Az agresszió fő típusai

Forma	Példák
Nem verbális*	Koki, barack, ütés, pofon, rúgás; rángatás, lökés, lökdösés; személy valamilyen tárggyal történő megdobása, megütése; verekedés; lopás; rongálás; kirekesztés, kiközösítés.
Verbális	Ingerült beszéd; kiabálás, ordítás; káromkodás; megjegyzések, gúnyolás, csúfolás, megalázás; megszégyenítés; „kiborítás”

*A nem verbális agresszió fogalmába tartoznak azok cselekmények, amelyekben teljes egészében, vagy meghatározó hányadában a nem verbális erőszak a meghatározó, a verbalitás kísérő jelensége. Ezért soroljuk ide a kirekesztés, kiközösítés eseteit, amelyet más fogalomrendszerben szociális agresszióknak tekintenek (lásd például: *Aszmann, 2003*).

cselekedetek többnyire nem járnak fizikai, lelki vagy anyagi károkozással, mert ha igen, akkor az már nem fegyelemsértés, hanem agresszió. Tehát: minden agresszió és fegyelemsértés normaszegés, azonban nem minden fegyelemsértés agresszió – de csak a kérdezett tanár szemszögéből. Ebből fakadóan a tanári érzékenységi küszöb magassága dönti el, hogy személyében hol húzódik meg a fegyelemsértés és az agresszió határa. Ebből viszonyt az következik, hogy a pedagógus társadalomban – esetünkben: a tantes-tületekben – élő agresszió-érzékelési küszöb magassága alapvetően befolyásolja a különböző iskolákban eltérő agresszió mértékét vagy éppen hiányát. Tehát ugyanaz a dolog egyszerre lehet agresszió és fegyelemsértés.

Jóllehet a hétköznapi szóhasználatban – ekképpen az iskolákban is – a bűn fogalmát szélesen értelmezik – az iskolai szabályok sorozatos megsértésétől a rablásig –, mi ezt a fogalmat (polgár)jogi értelemben használjuk, tudva, hogy van olyan agresszió, amelyet törvény büntetni rendel (például nyolc napon túl gyógyuló testi sértés), de van olyan is, amelyiket nem (kiabálás). Minden bűn, agresszió és fegyelemsértés megszegi az iskolai szabályokat, de nem mindegyik agresszió bűn, és nem minden fegyelemsértés agresszió.

A hétköznapiokban használt fogalmak kuszasága árulkodik: arra utal, hogy az iskoláról kialakított kép, a pedagógusok saját helyzetükről, védtelenségükről alkotott képe és a ténylegesen bekövetkezett események nem feltétlenül esik egybe.

A vizsgálat fontosabb megállapításai

Az agresszió mértéke

A vizsgálatban részt vevő 11. évfolyamon dolgozó tanárok 1,9 százaléka állította, hogy az iskola valamelyik diákja fizikai erőszakot gyakorolt volna ellene; ugyanerről a diákok 3,8 százaléka tett említést. A fentiek alapján tehát a tanárokat 1,9 százalékos és 3,8 százalékos közötti arányban érthette tanítványaiktól bármiféle fizikai erőszak.

A pedagógusok mindössze fél százaléka említette meg, hogy szülő vagy a diák más hozzátartozója rángatta vagy meglökte volna. A szülőkkel szemben használt indulatos beszédet a tanárok 5,4 százaléka jelezte, és ötödük állítása szerint előfordult, hogy egy szülő indulatosan szólott hozzá a tanév során.

A diákok 10,2 százaléka állította, hogy tanárától fizikai agressziót szenvedett el (tehát nem a tanárok 10,2 százalékától!), ugyanakkor a válaszoló tanárok 2,6 százaléka mondta, hogy tanítványával szemben fizikai agressziót követett el. Minthogy a megkérdezett osztályban tanító tanárokat kerestük kérdésünkkel, akik viszont az iskola egészére vonatkozó magatartásokról adtak választ, csak annyit állíthatunk: a tanárok 2,6 százalékánál kevesebben biztosan nem élnek a fizikai agresszió eszközével az iskolában, ezért nevezük ezt alsó becslésnek. A becslés még azon a feltételezésen is alapszik, hogy a vizsgálatban részt vevő tanárok magatartása egy-egy iskolán belül legfeljebb az évfolyamok között különböző, az azonos évfolyamon, az azonos életkorúak körében nem.

Ne feledjünk, hogy ebben a modellben – elvileg – elképzelhető, hogy a válaszoló tanárok 2,6 százaléka akár a diákok 100 százalékával szemben követ el fizikai agressziót. (Valójában, mint már említettük, a diákok 10,2 százaléka említett, hogy ilyenben volt része.) Tehát, ha a diákokkal szemben minden esetben más és más tanár lett volna agresszív fizikai értelemben, akkor ezt a szélső és nem valószínű esetet tekinthetjük felső becslésnek. Ennek alapján állítjuk, hogy a diákokat tanáraiktól érő fizikai agresszió mértéke valahol a 2,6 és a 10,2 százalék között van.

Fentebb említettük, hogy a tanárokat tanítványaik felől érő fizikai erőszak felső becslése 3,8, a tanulók esetében pedig a felső becslés értéke 10,2 százalék. Annyi biztonsággal állítható, hogy a diákokat tanáraiktól érő fizikai erőszak ügyét nagyobb homály fedi, mint a fordított esetben, s erre alapozva csupán sejteni lehet, hogy a diákokat nagyobb mértékű agresszió éri tanáraiktól, mint fordítva.

A tanárok és diákok közötti kiabálás-káromkodás előfordulásáról az iskolai élet mindkét szereplője a leggyakrabban tett említést (a tanárok 31,2 százaléka, a diákok 38,3 százaléka volt részese ilyen helyzetnek, tehát az iskola szereplőinek harmada körül.) Ez tehát a leggyakoribb agressziófajta az iskolában. Mindkét fél áldozatnak látja magát, de különböző mértékben. A pedagógusok szerint 7,8 százalékponttal nagyobb mértékben kiabáltak, káromkodtak volna velük tanítványaik, mint ahogy a diákok látták. Ellenkező esetben nagyobb a különbség a felső és az alsó becslés között. A diákok és a pedagógusok között 16,7 százalékpontnyi, az előbbinek a több mint kétszeresénél nagyobb a különbség. Vélhetőleg vagy a vizsgálatban részt nem vevő tanárok kiabálnak gyakrabban, mint a válaszadók, vagy pedig a válaszadó pedagógusok gyakrabban kiabálnak tanítványaikkal.

2. táblázat. Az elkövetők és elszenvődők aránya a tanár-diák agresszió esetében a diákok szerint (%)

<i>Agresszió</i>	<i>Elkövető a diák a tanárral szemben</i>	<i>Elszenvedő a diák</i>	<i>Az érintett diákok aránya</i>
Kiabálás, káromkodás	15,3	34,1	38,3
Megszégyenítés	9,0	29,8	33,5
Fizikai agresszió	3,8	10,2	11,4

3. táblázat. Az elkövetők és elszenvődők aránya a tanár-diák agresszió esetében a tanárok szerint (%)

<i>Agresszió</i>	<i>Elkövető a tanár a diákkal szemben</i>	<i>Elszenvedő a tanár</i>	<i>Az érintett tanárok aránya</i>
Kiabálás, káromkodás	17,4	23,2	31,2
Megszégyenítés	16,5	12,0	24,0
Fizikai agresszió	2,6	1,9	3,7

A megszégyenítés eszközével a pedagógusok önnön véleményük szerint inkább élnek, mint tanítványaik velük szemben. A diák elkövetők és a tanári vélemények között alig van különbség (3 százalékpont). Mindemellet a tanárok a tanítványaikhoz képet majd kétszer olyan gyakran élnek ezzel az eszközzel. A megszégyenítés a tanári és a nem diák agresszió jellegzetessége, a melyet a két álláspont jelentős különbsége (17,8 százalékpont)

mutat. A megszegyenítést ezért tartjuk jellegzetesen a pedagógus szerepéhez kapcsolódó magatartásnak, amelyet a diákok 29,8 százaléka és a tanárok 12 százaléka említett. Az előbbi felső, az utóbbi alsó becslés.

Az iskolai tekintélyrend és hierarchia szabályozza az agresszió mértékét: a diákok egymás között jóval agresszívebbek, mint tanáraikkal. Az egymás közötti leggyakoribb agressziós tett a kiabálás-káromkodás, melyben bő kétharmaduk (69,1 százalék) részt vett. Megszegyenítésben majdnem minden második diák részt vett vagy részese volt, harmaduk volt kiközösítés résztvevője (32,6 százalék) – ez utóbbit a dolog természetéből adódóan többen követték, mint szenvedték el.

4. táblázat. Az elkövetők és elszennvedők aránya a diákok egymás közötti agressziója esetében

	<i>Elkövető</i>	<i>Elszenvedő</i>	<i>Az érintettek aránya</i>
Kiabálás, káromkodás	59,9%	56,6%	69,1%
Megszegyenítés	33,1%	31,9%	47,5%
Kiközösítés	25,5%	12,7%	32,6%
Rángatás, lökés	18,2%	17,7%	26,6%
Ütés, rúgás	18,2%	11,8%	18,5%
Dobás	10,6%	12,8%	16,8%
Verés	7,8%	3,5%	9,5%
Lopás	3,5%	21,4%	22,8%
Rablás	1,9%	3,5%	4,3%
Rongálás	12,8%	–	–

Ami a fizikai agresszió további elemeit illeti, gyakoribb a kisebb és ritkább a nagyobb súlyú fizikai agresszió: a diákok 26,6 százaléka vett részt rángatásban, lökdösődésben. Ütést, rúgást 18,2 százalékuk adott és 11,8 százalék kapott. A tanulók 10,6 százaléka dobott diaktársára valamilyen tárgyat.

A dobás, a lopás és a rablás kivételével mindegyik esetben inkább az agresszió elkövetéséről, semmint az elszennvedéséről számoltak be a diákok. Véltetően értékrendi különbségekkel találkozunk: az agresszió elszennvedésének elismerése csak a legdurvább esetekben fogdatható el, más esetekben a kezdeményező, az aktív szerep a legitim., persze az is lehet, hogy sok elkövetőknek közös az áldozata. Mindkét feltevés igazolandó.

A képzés típusa és az agresszió

A iskolai agresszió összetevőiben-fajtáiban nincs jelentős különbség a vizsgálatban részt vevő osztályok képzési típusai között, a mértékében azonban igen: a gimnáziumokban többnyire alacsonyabb a diákok egymás közötti agressziója, és a szakiskolákban a legmagasabb. Azaz nem mutatható ki képzési típusra jellemző agressziós profil.

5. táblázat. Diákok között elkövetett és elszennvedett agresszió mértéke képzési típusonként (%)

	<i>Gimnázium</i>		<i>Szakközépiskola</i>		<i>Szakiskola</i>	
	<i>Elkövető</i>	<i>Elszenvedő</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Elszenvedő</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Elszenvedő</i>
Kiabálás, káromkodás	55,1	54,5	64,2	60,2	58,8	53,5
Megszegyenítés	27,9	32,5	36,5	33,4	33,9	28,8
Kiközösítés	21,9	11,6	26,1	11,8	29,1	15,3
Rángatás, lökés	11,2	12,5	20,9	20,0	22,2	20,4
Ütés, rúgás	7,9	7,8	15,7	13,0	18,5	14,7
Verés	3,2	1,5	7,9	2,9	13,2	6,7
Dobás	8,0	11,1	11,6	13,5	11,9	13,8
Lopás	2,4	19,1	3,4	19,6	5,2	26,8
Rongálás	12,9	–	13,7	–	11,1	–
Rablás	1,2	2,3	1,6	2,7	3,3	6,4

A gimnáziumokban az átlaghoz képest kevésbé, a szakiskolákban pedig nagyobb mértékben vannak agresszív diákok és tanárok. A középiskolákban a diákok iskolai agressziója képzési típusonként más mértékű, egyfajta agressziós lépcsőt alkot, és ugyanezt a rajzolatot követi, még ha elmosódottabban is, a pedagógusok magatartása is. (3)

A szakközépiskolák jellegzetessége, hogy a diákok egymás közötti verbális agressziója itt a legmagasabb.

A szakiskolák egyedi vonása, hogy csak itt mutatható ki, hogy a diákok szülei verbális agressziót követnek el pedagógusokkal szemben. Az országos átlagnál nagyobb mértékben a szakiskolákban fordul elő a legtöbb fajta agresszió.

Erőszakos személyiségvonás és az iskolai erőszak

Azt nem tudjuk, hogy a személyiség formálásában mekkora szerepet játszik a család, az iskola, mondjuk így: a társadalom, és mekkorát az örökletes, biológiai adottságok, azt viszont igen, hogy a valamennyi hatás eredőjét mutató Buss-Perry agressziótesztel (*Buss és Durkee, 1957; Buss és Perry, 1992; Bryant és Smith, 2001*) mért agresszív személyiségvonás alacsonyabb a gimnáziumokban és magasabb a szakiskolákban. Korábban is láttuk, hogy a különböző képzési formákban különböző kultúrák körvonalazódnak, ezért sem meglepő, hogy a diákok és a tanáraik hasonló agressziós személyiségjegyeket hordoznak az egyes képzési típusokban. A gimnáziumi diákok és tanáraik az országos átlaghoz képest egyaránt a legkevésbé agresszívek. A szakiskolákban találtuk a diákok és a pedagógusok között is a leginkább agresszív személyiségvonásokkal leírható személyeket. (Indexbe sűrítettük a személyiségvonás feltárására vonatkozó kérdésekre adott válaszok gyakoriságát, súlyosságát. A főkomponensek átlaga 0, szórásuk 1, pozitív értékük azt jelenti, hogy az illető az átlagnál magasabb agressziós vonással rendelkezik, míg a negatív azt, hogy az átlagnál alacsonyabbal.)

6. táblázat. Személyiségvonás-agresszió (a Buss-Perry kérdőív alapján)

	<i>Gimnázium</i>	<i>Szakközépiskola</i>	<i>Szakiskola</i>	<i>Összesen</i>
Diákok	26,2	27,1	28,9	27,4
Tanárok	21,1	21,8	22,4	21,7

Az iskolai szelekció, a személyiségvonás és az agresszió

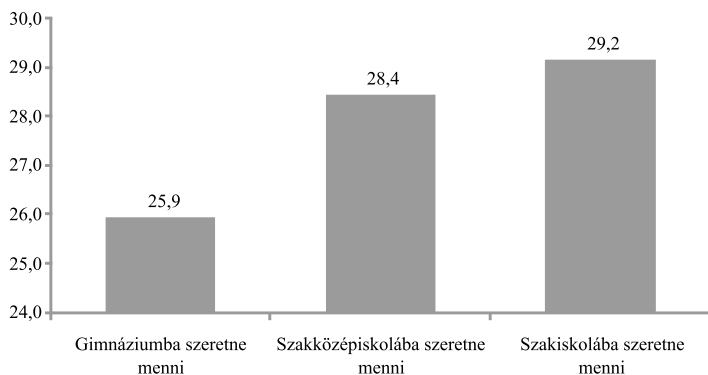
Az iskolarendszer szelekciónak e személyiségvonás is eleme: a középiskolákban a tanárok és a diákok mindegyik képzési típusban egymáshoz közelálló agressziós személyiségjegyeket hordoznak.

Hasonló kép fogad a budapesti hetedik osztályos tanulók esetében is. Szoros kapcsolat mutatkozik a továbbtanulás szándéka és a tanuló agresszív személyiségvonása között (1. ábra).

Már a 7. osztályosok személyiségjegyeinek különbözősége és a továbbtanulás tervezett iránya között is kapcsolat van. Azt azonban nem tudjuk, hogy a személyiségjegyek miképpen formálódtak ki.

Azt viszont ki tudtuk mutatni, hogy az otthonról hozott, vagy kortárs csoportokban létrejött, netán az alacsonyabb képzési szinteken kialakult agresszió kapcsolódik egyéb, a pályaválasztást befolyásoló elemekkel. Számos vizsgálatból tudható, hogy a tanuló rossz tanulmányi eredménye és az iskolai értrendet megsértő, és ezért rossz magatartása között erős kapcsolat van. Mindkettőt pedig a pedagógus percepciója és értékrendje befolyásolja (*Rajnai, 2003; Sáska, 1991*).

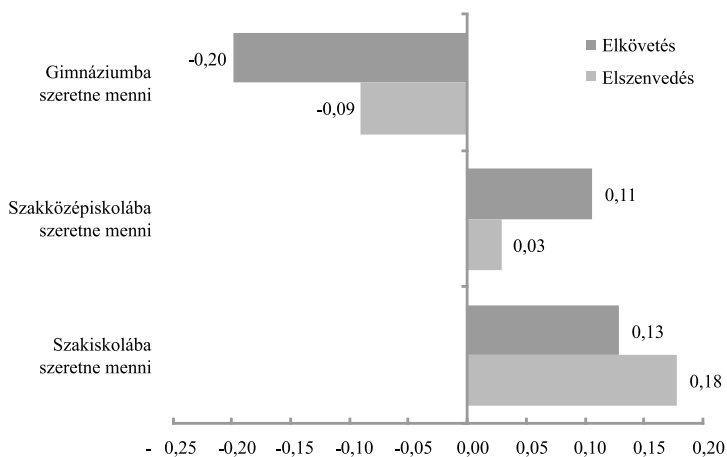
A budapesti 7. osztályos diákok körében végzett felmérésünk azt mutatja, hogy a 12–13 évesek közül az általános iskolában az agresszív gyerekek a szakiskolák felé tájé-

1. ábra. Az átlagos Buss-Perry agresszióteszt-pontszám a továbbtanulási szándék szerint

kozódnak, az agressziót kerülők pedig a gimnáziumok felé tekintenek. Itt sem beszélünk oksági kapcsolatról, csak együtt járásról.

Indexbe sűrítettük az agresszió elkövetésének és áldozattá válásának gyakoriságát, súlyosságát. A főkomponensek átlaga 0, szórásuk 1, pozitív értékük azt jelenti, hogy az illető az átlagosnál gyakoribb elkövetője/áldozata agresszív cselekedeteknek, míg negatív értéke azt mutatja, hogy a kérdezett az átlagosnál kevésbé elkövetője/áldozata a vizsgált agressziófajtáknak (2. ábra).

2. ábra. A diákok egymás közötti agressziójának mértéke a továbbtanulási szándék szerint

Hasonló kép fogad a tanár-diák agresszió esetében is. A gimnáziumot választók az elkövetési és az elszenvedési indexen átlag alatti pontszámmal jellemezhetők, míg a szakiskolát bejelölők érték el a legmagasabb elkövetési pontszámot, valamint a szakközépiskolát választókhöz hasonlóan átlag feletti az elszenvedési pontszámuk is.

A vizsgált adatok alapján feltételezhetjük, hogy a közismert gazdasági, szociális réteghelyzet, a tanulmányi sikeresség mellett a továbbtanulási irány megválasztásában a tanulók agresszív magatartása is közrejátszik.

Másképpen: a gimnáziumokban dolgozó tanárokhoz képest a szakiskolák és a szakközépiskolák pedagógusainak eleve agresszívebb diákok oktatásával és nevelésével kell megbirkózniuk, és ez a tény már az általános iskola hetedik osztályában eldől.

Az agresszió a férfi és a nő diákok és tanárok között

A diákok közül mindegyik képzési formában a fiúk agresszívebbek, mint a lányok, azonban ez a különbség nem olyan mértékű, hogy a gimnáziumi, szakközépiskolai vagy szakiskolai agressziós szinten túlnyúlna. Az elkövetett és elszenvedett agresszió iránya azonos: a kevésbé agresszív lányok ritkábban válnak az agresszió áldozatává. Az egyetlen, inkább lányokra jellemző agresszióforma a kiközösítés.

7. táblázat. A diákok közötti verbális és nem-verbális agresszió összevont mértéke az osztály képzési formáján belül nemek szerint

	<i>A diák neme</i>	<i>Elkövetett verbális és fizikai agresszió a diákok között</i>	<i>Elszenvedett verbális és fizikai agresszió a diákok között</i>
Gimnázium	Férfi	+	+
	Nő	--	--
Szakközépiskola	Férfi	++	+
	Nő	--	-
Szakiskola	Férfi	++	++
	Nő	-	-

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb

Az adatok pontosabb értelmezése miatt említjük meg a közismert tényeket: a gimnazista diákok között az átlagosnál magasabb a lányok, a szakiskolákban a fiúk aránya, a szakközépiskolákban a nemek aránya nem különbözik jelentősen az országos átlagtól.

A pedagógusok esetében hasonló a helyzet: a gimnáziumokban az átlagosnál magasabb arányban dolgoznak tanárnők, a szakközépiskolákban az országos átlagnak megfelelő arányban van jelen a két nem, a szakiskolák pedagógusai között az átlagosnál magasabb a férfiak aránya.

A férfi tanárok országos átlagban némileg nagyobb mértékű agressziót követnek el tanítványaikkal szemben, mint a tanárnők, az agresszió elszenvedésében nincs közöttük különbség.

A tanárokkal szemben elkövetett és tőlük elszenvedett agresszió különösképpen a szakiskolásokat jellemzi. Ez az élethelyzet a gimnazista lányoktól áll a legtávolabb. Figyelemre méltó, hogy a szakközépiskolás fiúk az országos átlagnál némileg több agresszióban részesülnek tanáraiktól.

8. táblázat. A tanár és diák közötti verbális és nem-verbális agresszió összevont mértéke az osztály képzési formáján belül nemek szerint a diákok véleménye alapján

	<i>A diák neme</i>	<i>A tanárokkal szemben elkövetett valamennyi verbális és fizikai agresszió</i>	<i>A tanároktól elszenvedett valamennyi verbális és fizikai agresszió</i>
Gimnázium	Férfi	0	0
	Nő	--	--
Szakközépiskola	Férfi	0	+
	Nő	0	0
Szakiskola	Férfi	++	++
	Nő	0	-

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb. Hasonló mintázat nem rajzolódik ki a tanárok között.

Társadalmi helyzet és az erőszak a diákok és a pedagógusok között

Összességében nincs kapcsolat az anya iskolai végzettségével mért társadalmi helyzet és a diákok egymás, illetve a tanárok és diákok közötti agresszió mértéke között.

Nem agresszív a legfeljebb 8 általánost végzett anyák gyermekei közül a kevés (10 százalék) gimnáziumba járó diák. Az iskolázottsági skála másik feléből (felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák gyermekei) származók többsége gimnazista, ők sem agresszívek. Nagyobb mértékű agresszivitást mutatnak azonban a szakiskolába járó érettségizett és felsőfokú végzettségű anyák gyermekei (17,1 százalék). Ez a csoport a legagresszívebb diákokból tevődik össze.

9. táblázat. Diákok egymás közötti elkövetett agressziójának mértéke az anya legmagasabb iskolai végzettsége szerint, képzési típusonként

Anyai iskolai végzettsége	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola
Legfeljebb általános iskola	--	+	0
Szaktanár	--	0	+
Érettségi	--	+	++
Egyetem vagy főiskola	-	0	++

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb

A pedagógusok által elkövetett és a diákoktól elszenvedett agresszió foka nem függ sem a pedagógusok nemétől, sem egyetemi vagy főiskolai végzettségétől, de még szüleinek iskolai végzettségétől sem. Egyedül a szakmai tapasztalat és az ezzel együtt járó tekintély és rutin óvja meg a tanárokat a tanítványaik agressziójától. A diákokkal szemben elkövetett verbális és fizikai agresszió azonban a pályakezdőknél és a pályájuk végén járóknál közel azonos mértékben fordul elő. Tehát a pályán megszerzett tapasztalattól függetlenül élnek a verbális és nem verbális agressziós eszközökkel a tanárok, de tanítványaikkal szemben a rutinjuk védi meg őket.

10. táblázat. Tanár és diákok közötti összevont verbális és nem-verbális agresszió a tanárok tapasztalatának mértéke szerint

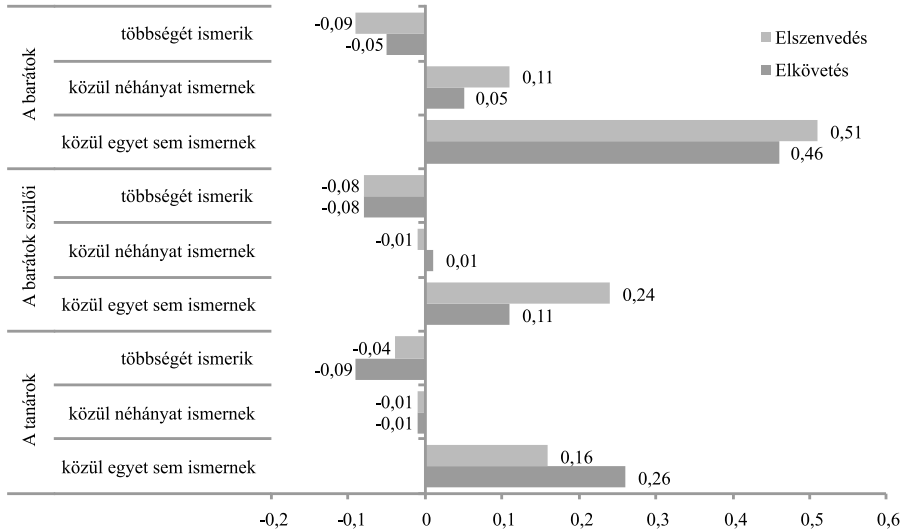
A tanári pályán eltöltött évek száma	A diákoktól elszenvedett agresszió
0-9 év	+
10-16 év	+
17-25 év	0
25 év felett	-

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: + Az átlagosnál némileg magasabb, 0 Nem különbözik az országos átlagtól, - Az átlagosnál némileg alacsonyabb

Tanárok, diákok családi háttere, társas kapcsolataik

A leginkább agresszívek azok a diákok, akiknek szülei közömbösebbek a gyermekük barátai, a barátok szülei vagy éppen tanárai iránt. Azokban a családokban élő diákok a legkevésbé agresszívek, akiknek a szülei követik gyermekeik társas kapcsolatait, ismerik a tanáraikat. Emellett az erőszakos barátok és a családi konfliktuskezelési kultúra erőszakossága is jelentősen összefügg az iskolai agresszió elkövetésével és elszenvedésével.

A társas kapcsolatok típusa és az osztály képzési formája között is szoros a kapcsolat, de nem oksági viszony áll fenn. A 3. ábrán bemutatott „családi kontroll” a gimnazista diákok családjai körében a leggyakoribb és a szakiskolások családjában a leggyengébb. A gimnazisták és a szakközépiskolások elmondásuk szerint nem látták a szüleiket vere-

3. ábra. A szülők gyerekük társas környezete iránti figyelme és a diákok közötti iskolai agresszió közti kapcsolat

kedni, a szakiskolások az átlagnál jóval magasabb arányban nyilatkozták, hogy előfordult a családban ilyen eset. Erőszakos barátjuk elsősorban a szakiskolásoknak van, az átlaghoz képest kevés van a gimnazistáknak.

11. táblázat. A társas kapcsolatok alakulása iskolatípusonként

	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola
Családi kontroll	++	0	--
Szülők közötti verekedés	-	-	++
Erőszakos barátok	--	+	++

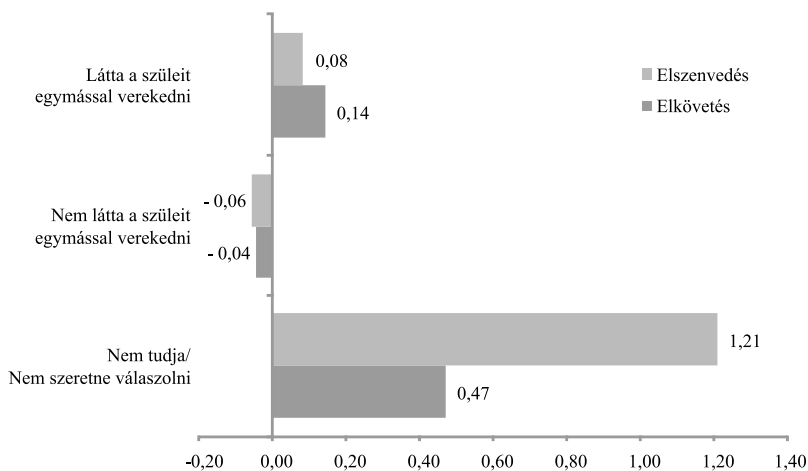
A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb

A tanárok jelenlegi magatartása és a gyermekkori családi traumájuk között is van kapcsolat. A verekedő szüleikről szót ejtő pedagógusoknak (9 százalék) az átlagnál magasabb az agressziós indexe. A tanulókhoz képest azonban lényeges eltérés, hogy többen tagadták meg a választ e kérdésre, amely mögött a gyermekkori családjukról alkotott kép (azaz: a magánszféra) határozottabb védelmét sejtjük. Feltételezésünket alátámasztja, hogy az agressziós skálán a válaszmegtagadók érték el a legnagyobb pontszámot (4. ábra).

Az iskolai légkör és a tanári és a diák erőszak

Az iskolai légkör minősége és az agresszió szintje között is szoros kapcsolat van (az adatokat lásd a mellékletben) Minél több tanárt látnak igazságosnak a diákok, annál kisebb az esélyük, hogy agressziós eseménybe kerüljenek. Az agresszió elszenvedésének, illetve elkövetésének az esélye azok között a diákok között is alacsony, akik együtt tudnak működni osztálytársaikkal.

A tanítványok szempontjaira figyelemmel lévő tanárok az átlaghoz képest a legkevésbé agresszívek tanítványaikkal szemben, és fordítva: vizsgálatunk is igazolta azt a kézenfekvő tény, hogy a tanítás színvonalával elégedett diákok jönnek ki legjobban a tanáraikkal.

4. ábra. A tanárok és diákok közötti iskolai agresszió és a szülők verekedése közti kapcsolat a tanárok választásai alapján

A tanárok számára is lényeges az iskolai légkör minősége. Véleményük szerint a jó képességű diákok, a kollégák tanítási színvonalával való elégedettség, az, hogy szavuk van az iskolai döntésekben, a tanítványokkal és a kollégákkal való jó kapcsolat együtt jár az alacsony szintű elkövetett vagy elszenvedett agresszióval, és fordítva: mindezek hiánya növeli az agresszió esélyét.

Az anómia, a tekintélytisztelet és az iskolai agresszió

Diákok és tanárok körében vizsgáltuk az iskolához, illetve a fennálló társadalmi renchez kapcsolódó bizalom hiánya, a társadalmi rend elutasítása, a tekintélytisztelet és az iskolai agresszió kapcsolatát. Feltételeztük, hogy az anómikus beállítódás (normavesztés, a közös értékek meggyengülése vagy hiánya) kapcsolatban áll az agresszív eszközök elfogadásával vagy alkalmazásával. Az anómiát két dimenzióban: az intézménybe és a vezetőkbe, valamint a jövőbe vetett bizalom mértékével ragadtuk meg.

A diákok esetében feltételeztük, hogy egy diák minél inkább bízik tanáraiban és az iskola által közvetített értékekben, minél inkább elfogadja a tanári tekintélyt, minél inkább magáénak érzi azokat a célkitűzéseket, amelyeket az iskola állít elé, annál kevésbé fordul az iskola által illegitimnek minősített eszközökhöz, többek között agresszióhoz. A pedagógusok között is hasonló összefüggést feltételeztünk.

A „minden csoportban szükség van egy határozott vezetőre”; „a tanárim többségét tiszteltem”; „jobb, ha egy tanár dönti el a diákok közti vitás kérdéseket” állításokkal való egyetértés alapján képzett tekintélytisztelet, valamint az anómikus állapotot megragadó jövőbe vetett bizalomra és az intézményekbe, vezetőkbe vetett bizalomra vonatkozó kérdések alapján főkomponenseket hoztuk létre (0 átlag, 1 szórás). A pozitív érték az adott attitűd erősebb jelenlétét mutatja (12. táblázat).

Feltevésünk igazolódott, az anómia növekedésével – az intézménybe vetett bizalom megrendülésével és a jövővel kapcsolatos bizonytalanságérzés erősödésével – az agresszió mértéke mind az elkövetés, mind az áldozattá válás terén nő. (Mindkét skála negatívan korrelál az agresszió mértékével.)

12. táblázat. Tekintélytisztelet, jövőbe, az intézményekbe és vezetőkre vetett bizalom indexe a diákok között

	<i>Tekintélytisztelet</i>	<i>Jövőbe vetett bizalom</i>	<i>Intézményekbe, vezetőkre vetett bizalom</i>
Gimnázium	-0,056	0,054	0,121
Szakközépiskola	-0,023	-0,078	0,016
Szakiskola	0,108	0,059	-0,173
Összes N	4123	4170	4219

(Megjegyzés: a magasabb érték az adott fogalom, jelenség erősebb jelenlétét mutatja)

A gimnazisták a szakiskolásokhoz hasonlóan bíznak a jövőben, és a másik két csoporthoz képest jobban bíznak az intézményekben és a vezetőikben, ugyanakkor körükben a tekintélytisztelet foka alacsonyabb az átlagnál.

A szakiskolásokat a tekintély elfogadása, a jövőbe vetett bizalom és az intézményekkel, a vezetőkkel szembeni erős bizalmatlanság jellemzi.

A szakközépiskolások karakterisztikus jegye, hogy a legkevésbé ők bíznak a jövőben. Más esetben a gimnazisták és a szakiskolások közötti helyet foglalják el.

A társadalmi normáktól való eltérés és az iskolai agresszió között – fordított – összefüggést, de nem oksági kapcsolatot mutattunk ki (a táblázatot lásd a mellékletben.). A diákok közötti agresszió ott a legalacsonyabb, ahol magas a diákok körében az intézményekbe és a vezetőkre vetett bizalom, bíznak a jövőben és tekintélytisztelet jellemzi őket.

A tanárok között is nagy különbség mutatkozik. A gimnáziumban dolgozó tanárokból éppen úgy hiányzik a tekintélytisztelet, mint tanítványaikból, csak ők bíznak a jövőben, az intézményekben és a vezetőkben.

13. táblázat. Tekintélytisztelet, a jövőbe és az intézményekbe és vezetőkre vetett bizalom a tanárok között

	<i>Tekintélytisztelet</i>	<i>Jövőbe vetett bizalom</i>	<i>Intézményekbe, vezetőkre vetett bizalom</i>
Gimnázium	-0,250	0,095	0,162
Szakközépiskola	0,135	-0,045	-0,105
Szakiskola	0,209	-0,073	-0,100
Összes N	867	881	915

(Megjegyzés: a magasabb érték az adott fogalom, jelenség erősebb jelenlétét mutatja)

A szakközépiskolai tanárok, de főként a szakiskolai pedagógusok tisztelik a tekintélyt, szkeptikusak a jövővel szemben és nem bíznak az intézményekben és a vezetőkben.

Hasonló összefüggést találtunk a tanárok között is: az intézményekbe, vezetőkre és a jövőbe vetett bizalom foka, valamint az agresszió elkövetése és elszenvedése között fordított viszony uralkodik. (A táblázatot lásd a mellékletben.) Azaz: minél inkább bíznak a pedagógusok a jövőben és az intézményekben, vezetőkben, annál kisebb az esélye, hogy agressziós helyzetbe kerüljenek.

A tekintélytisztelet azonban jelentős kivételt jelent: egyenes viszony áll fenn az agresszióval. Minél nagyobb a tekintélytisztelet mértéke, annál nagyobb az esélye az agressziónak. A diákoknál tapasztalattal szemben tehát a pedagógusok tekintélytisztelet attitűdjének agressziót növelő hatása van. A magyarázat az eltérő hatalmi helyzetekből adódik. A magyar iskolákban tanárok és diákok között egyértelműen hierarchikus hatalmi viszony áll fenn, így a tanárok tekintélytisztelete a saját vezető szerepük, hatalmi pozíciójuk elfogadását, elfogadtatását jelenti, míg a diákok esetében a tekintélytisztelet a saját „alávetettségük” elismerése. Az előbbi esetben tehát a tekintélytisztelet magasabb mértéke az erőszakot „legitimáló” tényezőt jelenthet, az utóbbi esetben ezzel éppen ellentétes hatása.

Az idegenellenesség és az agresszió

A diákok között az idegenellenesség és az agresszió szorosan együtt jár, a tanárok körében azonban nem. Ahol magas szintű az idegengyűlölet, ott nagy a diákok egymás közötti erőszakossága is. Mindebben közrejátszik az is, hogy az agresszív személyiségvonással rendelkező diákok körében magas fokú az idegenellenesség.

A kutatás egyik lényeges megállapítása, hogy a diákok és a tanárok kultúrája többnyire hasonló az egyes képzési típusokon belül. A szakiskolában dolgozó pedagógusok – hasonlóan a diákoknál tapasztaltakhoz – mutatkoznak a legelfogadóbbnak a kisebbségekkel szemben, akár a kolléga, akár az igazgató idegen voltával szemben. Kollégák tekintetében a gimnáziumi pedagógusok mutatkoznak a legelutasítóbbnak, ez a legzártabb értékrendű közösség, az igazgató kérdésében pedig a szakközépiskolában tanítók, ennek okaira még feltételezésünk sincs.

A pedagógusok idegenellenessége és elkövetett és elszenvedett agressziója között nincs összefüggés, a két elem független egymástól.

Közkeletű nézetek: a vallásosság, a tévézés, a számítógépes játékok és az erőszak

Közkeletű nézetek szerint és a vallásosság hiánya, a tévézés és a számítógépes játékok gyakorisága növeli az (iskolai) agressziót. A vallásosság esetében nem tudtuk igazolni a ezt feltevést, a másik kettőben azonban igen: azok a diákok, akik több időt töltenek el a tévé képernyője előtt és a számítógépes-konzolos játékkal, agresszívebbek azoknál, akik kevesebbet. A legtöbb időt szakiskolások fordítják ezekre a tevékenységekre

Azt azonban nem tudjuk, hogy az eleve agresszív diákok néznek-e több televíziót, illetve játszanak sokat, vagy a tévézés és a számítógépes játékok gyakorisága teszi őket agresszívvá.

14. táblázat. A tévézés és a diákok közti agresszió kapcsolata

<i>Naponta átlagosan hány órát tölt tv- dvd- videónézéssel?</i>	<i>Diákok közötti agresszió elkövetése</i>	<i>Diákok közötti agresszió elszenvedése</i>
Nem néz	0	0
0,5-1 órát	-	0
2-3 órát	0	0
4 órát vagy többet	++	+

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb

15. táblázat. A számítógépes játékok és a diákok közti agresszió kapcsolata

<i>Naponta átlagosan hány órát tölt számítógépes játékokkal?</i>	<i>Diákok közötti agresszió elkövetése</i>	<i>Diákok közötti agresszió elszenvedése</i>
Semennyit	-	-
Fél órát	0	0
1 órát	0	+
2-3 órát	++	+
4 órát vagy többet	++	++

A táblázat adatait lásd a mellékletben. Jelmagyarázat: ++ az átlagosnál magasabb, + az átlagosnál némileg magasabb, 0 nem különbözik az országos átlagtól, - az átlagosnál némileg alacsonyabb, -- az átlagosnál alacsonyabb

Rendbontás és fegyelmezés az iskolában

Az iskolákban a leggyakoribb rendbontás a tanóra megzavarása, ennél jóval ritkább a szünetbeli verekedés. Megközelítőleg minden negyedik diák felesel vagy ellenszegül a tanárának. Míg a tanóra megzavarása általános, az osztály képzési típusához nem köthető fegyelemsértés, addig a feleselés, a szembeszegülés a tanárokkal és a tanórai szünetekben a verekedés előfordulása nem azonos mértékű az iskolatípusok között: a gimnáziumokban a legkisebb, a szakiskolákban a legnagyobb.

16. táblázat. Az utóbbi időben, az iskolájában megtörtént az, hogy ..., az osztály képzési típusa és a tanárok véleménye szerint (%)

	<i>A diákok beszélgetéssel, zörgéssel zavarják az órát</i>	<i>A diákok rendszeresen feleselnek a tanárral</i>	<i>A diákok ellenszegülnek a tanároknak</i>	<i>A diákok a szünetben verekednek</i>
Gimnázium	88,3	67,3	65,4	27,3
Szakközépiskola	89,2	73,4	74,1	45,6
Szakiskola	91,6	81,7	87,6	71,7
Összesen	89,3	72,8	73,5	45,1
p	0,493	0,001	0,000	0,000

A fegyelmezés során a pedagógusok lényegében nem élnek a fizikai erőszak eszközével, s ezt a diákok is alapvetően így látják. Nem fenyegetnek eltanácsolással, sem az osztály- vagy iskolai rendezvényektől való eltiltással. Azonban – az óra alatti zajongás kivételével – a diákok jóval több fegyelemsértésről számoltak be, mint a tanárok. A legnagyobb különbség a szünetekben előforduló verekedések esetében mutatkozik.

Az iskolák fegyelmezési arculata

A fentieket előfordulásuk – tehát nem a gyakoriságuk – szerint összerendezve láthatjuk, hogy a gimnáziumokban fegyelmezési eszközként elsősorban verbális és indirekt eszközöket használnak a pedagógusok; a szakközépiskolai tanárokkal közös, hogy többet munkát adnak büntetésként a helytelenül viselkedő tanítványaiknak. A szakközépiskolai tanárság fegyelmező magatartása emlékeztet leginkább a hagyományos pedagógiai kultúrára: az intők, a tanulmányi és magatartási értékelés összecsisztatása, az igazgatói tekintély fegyelmező erejének felhasználása gyakori itt. A szakiskolai pedagógusok fegyelmezési eszközei – tanítványaik szerint – mások és keményebbek, mint a másik két képzési formában. Ők küldik ki leggyakrabban tanítványaikat az osztályból magatartásuk miatt, s ők hívatják be a szülőket is. A szakiskolai tanári kultúrában, talán az integrált szervezési iskolákból adódóan, élő a szakközépiskolában tanító pedagógusokra is jellemző intők beírása és a fegyelemsértők igazgatóhoz küldése.

Miképpen a használt fegyelmezési eszközök, úgy az eszközök hiánya is karakterisztikusan jellemzi a képzési típusokat. A gimnáziumi tanári kultúra elválasztja egymástól a magatartást és a tanulmányi területet a fegyelmezésben. A tanári autoritás keretei között oldja a fegyelmezési problémákat, nem veszi igénybe az igazgató tekintélyét, nem hívatja be a szülőket, nem is értesíti őket intővel gyerekeik tetteiről – legalábbis nem olyan mértékben, mint a többi képzési formában tanítók. Mindez – feltehetőleg – azért van így, mert személyes kapcsolat van a diák és a tanára között. Fel sem merül a fizikai eszközök alkalmazásának lehetősége.

A szakközépiskolákban dolgozó pedagógusok a gimnáziumban tanító kollégáikhoz hasonlóan nem hívatják be a szülőket az iskolába, azonban egy területen jelentős a különbség közöttük: a tanulókkal nem beszélnek meg a problémákat.

A szakiskolai tanárok csekély mértékben használják a puha, többnyire a verbalitáson alapuló fegyelmező eszközöket.

17. táblázat. Jellegzetes fegyelmezési eszközök a különböző képzési típusú osztályokban a diákok álláspontja szerint

	<i>Gimnázium</i>	<i>Szakközépiskola</i>	<i>Szakiskola</i>
Az átlagosnál gyakrabban alkalmazott eszközök	Szóban helyreigazítják a rendbontót. Tanóra után beszélnek a tanulóval. A fegyelemsértőt más- hová ültetik. Valamilyen tárggyal az asztalra csapnak, vagy más módon érik el a csendet. Többletmunka teljesítését írják elő. Passzív fegyelmező tanári magatartás.	Elégtelent adnak a rendbontónak. Többletmunka teljesítését írják elő. Az igazgatóhoz küldik. Beírást, intőt adnak.	Kiküldik az óráról. Behívadják a szülőket. Az igazgatóhoz küldik. Beírást, intőt adnak. Eltanácsolják az iskolából. A verekedőket kibékítik. Csekély mértékű fizikai fegyelmezési eszközt használnak.
Az átlagosnál ritkábban alkalmazott eszközök	Elégtelent adnak a rendbontónak. Behívadják a szüleit az iskolába. Kiküldik az óráról. Beírást, intőt adnak. Az igazgatóhoz küldik. Eltanácsolják az iskolából. Verekedők kibékítése. A csekély mértékű fizikai fegyelmezési eszköz használata.	Elbeszélgetnek a rendbontó problémáiról. Behívadják a szüleit az iskolába.	Szóban helyreigazítják a rendbontót. Segítséget kérnek az osztályfőnöktől vagy más kollégáktól. Aktív a fegyelmező tanári magatartás. Krétát dobznak a rendbontó felé. Valamilyen tárggyal az asztalra csapnak vagy más módon érik el a csendet. A fegyelemsértőket más- hová ültetik. Többletmunka teljesítését írják elő. Feleltetik, dolgozat íratnak.

A régiók, az iskolafenntartók és az agresszió

Az iskolai agresszióban nincs értékelhető különbség az ország régiói között: e téren mindenütt közel egyforma mértékű az elkövetett és elszenvedett verbális és nem verbális reakció a diákok, illetve a tanárok és diákok között.

A diákok agresszióját az iskolafenntartók szerint vizsgálva viszont az eredményeink azt mutatják, hogy a személyiség erőszakos vonásainak feltárására szolgáló Buss-Perry-kérdőíven elért pontszámok alapján a legnagyobb személyiségvonás-agresszióval az alapítványi iskolák diákjai, míg a legkisebbel az egyházi és az egyéb fenntartású intézmények diákjai jellemezhetőek. Eközben az elkövetett és elszenvedett iskolai agresszió tekintetében nem találtunk különbséget a diákok között. Mivel az alapítványi intézmények kisebb részében az elitképzés folyik, a jelentősebb részében pedig nehezen kezelhető, tanulási és egyéb problémákkal küzdő tanulókat oktatnak, ezért ez arra utal, hogy ezekben az intézményekben az iskolai légkör és kultúra sikeresen előzi meg az erőszak létrejöttét, azaz a hagyományos oktatási intézményekhez képest ez utóbbi csoport számára hatékonyabb és eredményesebb pedagógiai programjuk van.

Az iskolai erőszak, a pedagógusok továbbképzése és szakmai, közigazgatási kapcsolatai

A pedagógusok kétötöde részt vett az elmúlt öt évben olyan továbbképzésen, amelyen szó esett az iskolai konfliktusok kezeléséről.

Voltaképpen a középiskolai agresszió mintázatát követi a továbbképzésben résztvevők megoszlása. Onnan, ahol a legnagyobb mértékű a verbális és a fizikai erőszak (szakiskolák), többen, ahol alacsonyabb szintű (gimnáziumok és szakközépiskolák), kevesebben mondták, hogy ilyen képzésben volt részük. A gimnáziumi osztályban tanító tanárok 35,5 százaléka, a szakközépiskolában dolgozó pedagógusok 42,4 százaléka és a szakiskolai tanárok 52,2 százaléka vett részt ilyen tanfolyamon.

Az agresszió tudatos kezelésének megtanulásának igénye az agressziót elszenvedett tanárok közül a gimnáziumi osztályokból álló iskolákban dolgozók körében a legerősebb, bár ugyanez a magatartás, noha jóval gyengébb szinten, kimutatható a homogén szakközép- és szakiskolák körében is. Mindemellett figyelemre méltó, hogy az eleve magasabb agresszió indexű nem integrált szakiskolákból is elsősorban az önmagukat a diákgresszió áldozatának tartó pedagógusok vettek részt ezeken a tanfolyamokon. A gyenge kapcsolat arra utal, hogy sokan lehetnek olyanok is, akik maguk is sérelmet szenvedtek, de nem vettek részt továbbképzésen.

A munkája során felmerülő problémákról a középiskolás tanárok 43 százaléka tud szakemberrel konzultálni. A legnagyobb arányban a szakiskolai osztályt tanító tanárok válaszolták, hogy van lehetőségük a felmerülő problémáiról szakemberrel konzultálni, (51,8 százalék), míg a legkisebb arányban a gimnáziumi osztályt oktató pedagógusok (36,5 százalék). Mindennek az a magyarázata, hogy a pedagógust és a diákot segítő szakemberekkel a szakiskolák a legjobban ellátottak (lásd a táblázatot a mellékletben), ide koncentrálnak a szaktudás, a segítőkészség, ahol a legnagyobb szintű az iskola agresszió.

A képzés típusa és az agresszió

19. táblázat. Az elkövetett és elszenvedett tanárok és diákok közötti agresszió mértéke képzési típusonként a diákok véleménye szerint (%)

	<i>Gimnázium</i>		<i>Szakközépiskola</i>		<i>Szakiskola</i>	
	Elkövető	Elszenvedő	Elkövető	Elszenvedő	Elkövető	Elszenvedő
Kiabálás, káromkodás	8,6	26,9	16,9	37,6	20,9	37,2
Megszégyenítés	6,9	32,0	9,7	32,8	10,5	22,7
Fizikai agresszió	1,8	6,7	3,1	9,8	7,1	15,1

20. táblázat. Az elkövetett és elszenvedett tanárok és diákok közötti agresszió mértéke képzési típusonként a tanárok véleménye szerint (%)

	<i>Gimnázium</i>		<i>Szakközépiskola</i>		<i>Szakiskola</i>	
	Elkövető	Elszenvedő	Elkövető	Elszenvedő	Elkövető	Elszenvedő
Kiabálás, káromkodás	13,5	14,0	17,4	26,4	25,1	34,3
Megszégyenítés	13,6	11,8	20,8	12,5	12,9	11,2
Fizikai agresszió	2,2	1,7	2,5	1,3	3,3	3,9

Az iskolai légkör és a tanári és a diák erőszak

21. táblázat. A diákok által érzékelt iskolai légkör és az agresszió kapcsolata (korrelációs együtthatók)

	Diákok közötti agresszió elkövetése	Diákok közötti agresszió elszívása	Tanár-diák agresszió elkövetése	Tanár-diák agresszió elszívása
Mennyire igazságosak a tanárok?	-0,218**	-0,126**	-0,222**	-0,327**
Mennyire lehet négyszemközt beszélni a tanárokkal?	-0,133**	-0,096**	-0,157**	-0,251**
Mennyire jössz ki az osztálytársaiddal?	-0,062**	-0,264**	-0,073**	-0,094**
Mennyire szeretsz iskolába járni?	-0,142**	-0,139**	-0,154**	-0,170**
Mennyire fontos a tanároknak, hogy a diákok jól érzék magukat az iskolában?	-0,189**	-0,127**	-0,188**	-0,287**
Az iskola épületének állapotával való elégedettség	-0,164**	-0,106**	-0,158**	-0,176**
A tanítás színvonalával való elégedettség	-0,197**	-0,135**	-0,211**	-0,285**

** sig < 0,01. Megjegyzés: Az iskolai légkör egyes dimenziói esetében a magas érték az adott tényező pozitív voltát jelzi, azaz kedvezőbb iskolai légkört takar.

22. táblázat. A tanárok által érzékelt iskolai légkör és az agresszió kapcsolata (korrelációs együtthatók)

	Tanár-diák agresszió elkövetése	Tanár-diák agresszió elszívása
A tanulók képességével való elégedettség	-0,139**	-0,162**
A tanítás színvonalával való elégedettség	-0,120**	-0,224**
A tanárok iskola működtetésével kapcsolatos véleményének figyelembevételével való elégedettség	-0,124**	-0,111**
A tanítás infrastrukturális feltételeivel való elégedettség	-0,081*	-0,179**
Elégedettség a kollégákkal való kapcsolattal	-0,029	-0,039
Elégedettség a diákokkal való kapcsolattal	-0,050	-0,190**

** sig < 0,01. * sig < 0,05. Megjegyzés: Az iskolai légkör egyes dimenziói esetében a magas érték az adott tényező pozitív voltát jelzi, azaz kedvezőbb iskolai légkört takar.

Az anómia, a tekintélytisztelet és az iskolai agresszió

23. táblázat. Az anómia és a tekintélytisztelet összefüggése az agresszióval a diákok között (korrelációs együtthatók)

	Diákok közötti agresszió elkövetése	Diákok közötti agresszió elszívása	Tanárok-ellen elkövetett agresszió a diákok szerint	Tanári agresszió elszívása diákok szerint
Intézményekbe és vezetőkhöz vetett bizalom	-0,221**	-0,128**	-0,178**	-0,198**
Jövőbe vetett bizalom	-0,081**	-0,099**	-0,118**	-0,106**
Tekintélytisztelet	-0,144**	-0,070**	-0,134**	-0,201**

** sig < 0,01

24. táblázat. Az anómia és a tekintélytisztelet összefüggése az agresszióval a tanárok között (korrelációs együtthatók)

	Tanár-diák agresszió elkövetése	Tanár-diák agresszió elszívása
Intézményekbe és vezetőkbe vetett bizalom	-0,169**	-0,124**
Jövőbe vetett bizalom	-0,146**	-0,133**
Tekintélytisztelet	0,093**	0,014

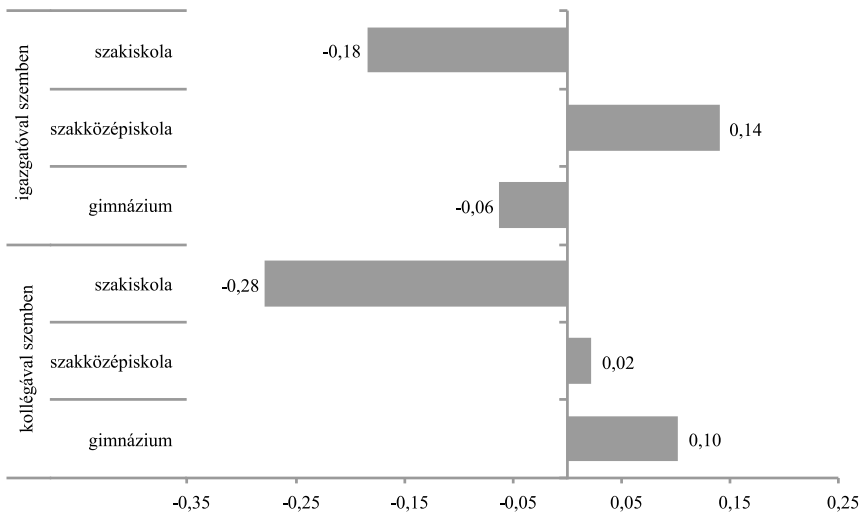
** sig < 0,01

Az idegenellenesség és az agresszió

25. táblázat. Az idegenellenesség és az agresszió közti összefüggés a diákok között (korrelációs együtthatók)

	Idegenellenesség
Buss-Perry-pontszám	0,152**
Diákok közötti agresszió elkövetése	0,225**
Diákok közötti agresszió elszívása	0,140**
Diákok tanárok ellen elkövetett agressziója a diákok szerint	0,136**
A tanárok diákok ellen elkövetett agressziója a diákok szerint	0,111**

** sig < 0,01

5. ábra. Az idegenellenesség mértéke képzési típusonként a tanárok között. Megjegyzés: a magasabb érték az idegenellenesség erősebb jelenlétét jelzi.

Az iskolai erőszak, a pedagógusok továbbképzése és szakmai, közigazgatási kapcsolatai

26. táblázat. Szakorvos, gyermek- és ifjúságvédelmi felelős, gyógytornász, családgondozó, gyermek- és ifjúsági felügyelő, védőnő, ápoló, szociális munkás alkalmazottak, fő- és mellékállásúak száma nappali tagozaton a 2008/2009-es tanévben a képzési típus szerint (%). p=0,002. Forrás: KIRSTAT adatbázis, OKM

	Nincs	Van	N
Gimnázium	55,4	44,6	570
Szakközépiskola	59,6	41,4	659
Szakiskola	48,4	51,6	533
Összesen	54,6	41,4	1762

Jegyzet

(1) Az oktatási jogok biztosának vizsgálatán alapuló *Iskolai veszélyek* című jelentés (Demeter, Gerő, Hajdu, Hajdu, Hordósy, Lakatos, Lőrincz és Sáska, 2009) szövegének összegzése e tanulmány. Kutatásvezető: Gerő Márton és Hajdu Gábor. A kutatást a DIPA Tanácsadók és Fejlesztők Szakmai Egyesülete végezte. A vizsgálatot irányította: Sáska Géza.

(2) Más esetben is kimutattott, hogy a pedagógusok a felmért – valóságosnak tekinthető – állapothoz képest

sokkal rosszabbnak ítélik meg önmön helyzetüket. A nemzetközi tanárkutatás (TALIS) szerint a vizsgálatban részt vevő nemzetek átlagához képest a magyar pedagógusok a legkevésbé elégedettek a pedagógiai munkájukkal, noha éppen ők rendelkeznek – a fizetéssel kapcsolatos ügyek kivételével – a legnagyobb szakmai önállósággal (Hermann, Imre, Kádárné, Nagy, Sági és Varga, 2009).

(3) Az adatokat lásd: www.oktatasisjogok.hu.

Irodalom

Akiba, M., LeTendre, G. K., Baker, D. P. és Goesling, B. (2002): Student Victimization: National and School System Effects on School Violence in 37 Nations. *American Educational Research Journal*, 39. 4. sz. 829–853.

Ammermüller, A. (2007): *Violence in European Schools: Victimization and Consequences*. Zentrum für Europäischer Wirtschaftsforschung Discussion Paper No. 07–004.

Anderson, C. A. és Bushman, B. J. (2002): Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53. sz. 27–51.

Ang, R. P. (2007): Factor structure of the 12-item aggression questionnaire – Further evidence from Asian adolescent samples. *Journal of Adolescence*, 30. sz. 671–685.

Aszmann Anna (2003, szerk.): HBSC – Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása. Országos Gyermek-egészségügyi Intézet, Budapest.

Balázs Henrietta (2009): Kik azok a „verekedők”? *Iskolakultúra*, 19. 5–6. sz. Melléklet, p–11–20.

Berényi Eszter, Berkovits Balázs és Eröss Gábor (2008): Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban. Gondolat, Budapest.

Bicsákné Némethy Terézia (2000): Agresszió és számítógép. *Fordulópont*, 2. 8. sz. 96–98.

Brookmeyer, K. A., Fanti, K. A. és Henrich, Ch. C. (2006): Schools, Parents, and Youth Violence: A Multilevel, Ecological Analysis. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35. 4. sz. 504–514.

Bryant, F. B. és Smith, B. D. (2001): Refining the Architecture of Aggression: A Measurement Model for the Buss–Perry Aggression Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 35. sz. 138–167.

Buda Mariann, Kőszeghy Attila és Szirmai Enikő (2008): Iskolai zaklatás – az ismeretlen ismerős. A jelenség a kutatási eredmények tükrében. *Educatio*, 3. sz. 373–386.

Buss, A. H. és Durkee, A. (1957): An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21. 4. sz. 343–349.

Buss, A. H. és Perry, M. (1992): The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63. 3. sz. 452–459.

Coleman, J. S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel György és Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest. 11–43.

Currie, C., Roberts, Ch., Morgan, A., Smith, R., Settertobulete, W., Samdal, O. és Barnekow Rasmussen, V. (2004, szerk.): *Young people's health in context Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey*. Health Policy for Children and Adolescents, No. 4. WHO.

Csákó Mihály (2008): A konfliktuskezelés kultúrájának alakulásáról. *Educatio*, 3. sz. 356–365.

Csákó Mihály (2009): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai P., Surányi B., Tardos R. és Vásárhelyi M. (szerk.): *Látás-viszonyok*. Pallas, Budapest. 155–188.

Csákó Mihály, Berényi Eszter, Bognár Éva és Tomay Kyra (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években. *Szociológiai Szemle*, 1. sz. 50–68.

Csepeli György, Fábiani Zoltán és Sik Endre (1998): Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport, 1998*. TÁRKI, Budapest. 459–489.

Demeter Endre, Gerő Márton, Hajdu Gábor, Hajdu Tamás, Hordósy Rita, Lakatos Zsombor, Lőrincz Dalma és Sáska Géza (2009): *Iskolai veszélyek*. Szerk.: Hajdu Gábor és Sáska Géza. 2011. 05. 04-i megtekintés, Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, <http://www.oktbiztos.hu/kutatasok/iskveszely/index.html>

Eröss Gábor és Kende Anna (2008, szerk.): *Túl a szegregáción. Kategóriák burjánzása a magyar közoktatásban*. L'Harmattan, Budapest.

Figula Erika (2004): Bántalmazók és bántalmazottak az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8. sz. 223–228.

- Fodor Gábor (...): Tanár – szerep – konfliktusok. Gondolatok a tanár-diák viszony mítoszairól. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. sz. 66–75.
- Földes Petra és Lannert Judit (2009): Kőlöknet. On-line kérdőíves kutatás az iskolai erőszak kezeléséről. *Kőlöknet*.
- Gallardo-Pujol, D., Kramp, U., Garcia-Forero, C., Pérez-Ramírez, M. és Andrés-Pueyo, A. (2006): Assessing aggressiveness quickly and efficiently: the Spanish adaptation of Aggression Questionnaire-Refined, version. *European Psychiatry*, 21. 7. sz. 487–494.
- Gerölyné Kölkedi Éva (2009): *Agresszió nevelési-oktatási intézményeinkben – válogatott bibliográfia 1990–2009*.
- Hamvai Csaba, Sima Ágnes és Pikó Bettina (2008): Veszélyes iskola vagy veszélyes élet? *Educatio*, 3. sz. 387–396.
- Harris, J. A. (1997): A further evaluation of the aggression questionnaire: Issues of validity and reliability. *Behaviour Research and Therapy*, 35. 11. sz. 1047–1053.
- Hermann Zoltán, Imre Anna, Kádárné Fülöp Judit, Nagy Mária, Sági Matild és Varga Júlia (2009): *Pedagógusok az oktatás kulcsszereplői. Összefoglaló jelentés az OECD nemzetközi tanárkutatás (TALIS) első eredményeiről*. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet, Budapest. 2011. május 4-i megtekintés, http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/talis_090618.pdf
- Herrenkohl, T. I., Maguin, E., Hill, K. G., Hawkins, J. D., Abbot, R. D. és Catalano, R. F. (2000): Developmental Risk Factors for Youth Violence. *Journal of Adolescent Health*, 26. 3. sz. 176–186.
- Kende Anna (2008): Konfliktusos kapcsolatok. *Educatio*, 3. sz. 346–355.
- Kerezi Klára, Parti Katalin, Györy Csaba, Bolyki Orsolya és Sárík Eszter (2008, szerk.): *Látens fiatalkori devianciák. Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérése tükrében – „ISRD-2”*. ELTE Állam-és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék – Országos Kriminológiai Intézet, Budapest.
- Kovács András (2005): *A kéznél lévő idegen*. PolgART, Budapest.
- Kökönyei Gyöngyi, Szabó Mónika és Aszmann Anna (2003): *Kutatási beszámoló – Drog és deviancia*. OEFK, Budapest.
- Landau, S. F., Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Österman, K. és Gideon, L. (2002): The effect of religiosity and ethnic origin on direct and indirect aggression among males and females: Some Israeli findings. *Aggressive Behavior*, 28. sz. 281–298.
- Lawrence, C. és Hodgkins, E. (2009): Personality influences on interpretations of aggressive behavior: The role of provocation sensitivity and trait aggression. *Personality and Individual Differences*, 46. sz. 319–324.
- Ligeti György (2000): Szeccskák. Konfliktuskezelés egy nagyváros iskoláiban. *Kritika*, 29. 9. sz. 18–20.
- Ligeti Gy. (2008): Agresszió divatok és ami mögöttük áll. *Educatio*, 3. sz. 366–372.
- Lorion, R. P. (1998). Exposure to Urban Violence: Contamination of the School Environment. In: Elliott, E. D., Hamburg, B. és Williams, K. R. (szerk.): *Violence in American Schools: A New Perspective*. Cambridge University Press, New York, NY. 293–311.
- Lőrincz Dalma (2010): Jobbgyenes – Baleygyenes. Iskolai erőszakkal kapcsolatos cikkek két magyar napilapban (2008–2009). *Iskolakultúra*, 20. 4. sz.
- Marusnik Tünde (2009): „Tanárverések”. *Iskolakultúra*, 19. 1–2. sz. 30–40.
- Mayer József (2008, szerk.): *Frontvonalban. Az iskolai agresszió néhány összetevője*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Budapest.
- Mihály Ildikó (2003): Az iskolai terror természetrajza. *Új Pedagógiai Szemle*, 9. sz. 75–80.
- Mihály Ildikó (2004): Kendő, kereszt, kipa – avagy vallási jelképek az iskolákban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. sz. 95–101.
- Mihály Ildikó (2005): Fegyelem és fegyelmeztetlenség az iskolákban régen és ma. *Új Pedagógiai Szemle*, 10. sz. 103–109.
- Murányi I. (2006): *Identitás és előítélet*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Murányi István és Szabó Ildikó (2007): Középiskolások előítéletességének egy lehetséges magyarázata: az életforma. *Educatio*, 1. sz. 38–49.
- Nagy Péter Tibor (2007): Módszertani megfontolások az iskolai mobilitás vizsgálatához. *Szociológiai Szemle*, 3–4. sz. 82–92.
- Paksi Borbála (2009): *Felmérés a közoktatás rendszerében alkalmazott prevenció/egészségfejlesztő programokról és az agresszióval kapcsolatban megjelenő vélekedésekről, reagálásokról*. Kutatási beszámoló. Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar – Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.
- Rajnai Judit (2003): Az osztályozás és a buktatás problematikája a mai magyar közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 11. sz.
- Reis, J., Trocel, M. és Muhall, P. (2007): Individual and School Predictors of Middle School Aggression. *Youth Society*, 38. sz. 322–347.
- Sáska Géza (1989): Minden predesztinált? *Pedagógiai Szemle*, 12. sz. 1173–1184.
- Sáska Géza (1991): Mit osztályoznak a tanárok? *Új Pedagógiai Szemle*, 41. 12. sz. 22–29.
- Sáska Géza (2008a): Az iskolai erőszak egyik forrása az oktatás expanziója? *Új Pedagógiai Szemle*, 6–7. sz. 160–173.

Sáska Géza (2008b): Veszélyes iskola. *Educatio*, 3. sz. 331–345.

Stachó László és Molnár Bálint (2003): Médiaerőszak: tények és mítoszok. *Médiakutató*, tél, 23–52.

Várnai Dóra és Fliegauf Gergely (2005): Az iskolai bántalmazás és összefüggései. *Fejlesztő Pedagógia*, 16. 5–6. sz. 73–78.

Veres András (2008): Közöny, erőszak, család, iskola. *Educatio*, 3. sz. 397–406.

Volokh, A. és Snell, L. (1998): *School Violence Prevention: Strategies to Keep Schools Safe*. Policy Study No. 234.

Wilson, J. Q. (1976): Crime in Society and Schools. *Educational Researcher*, 5. 5. sz. 3–6.

A Gondolat Kiadó könyveiből